

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม และพุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทใหญ่ แห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอน: ศักยภาพต่อการเสนอขึ้นสู่บัญชี รายชื่อชั่วคราวเพื่อขอรับการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลกทาง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

อิสริชัย บุรณะอรุณจัน

นักวิจัย

แผนงานวิจัยแผนยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยว
ของภูมิภาคด้วยการจัดการแหล่งมรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป

ฐาปกรณ์ เครือระยา

นักวิจัย

วิทยาลัยอินเทอร์เน็ตเทคโนโลยี อ.เมืองลำปาง จ.ลำปาง

บทคัดย่อ

จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพที่จะผลักดันเพื่อขอบรรจุรายชื่อเข้าสู่บัญชีรายชื่อชั่วคราว (Tentative List) ในหัวข้อ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งหุบเขาเมืองแม่ฮ่องสอน (Cultural Landscape of Mae Hong Son Valleys)” ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ 3 ส่วน คือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งหุบเขาเมืองแม่ฮ่องสอน” “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหุบเขาเมืองเมืองปอน-ขุนยวม” และ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหุบเขาเมืองแม่สะเรียง” ร่วมกันเพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการขึ้นทะเบียนแหล่ง “มรดกโลกแบบรวมกลุ่ม (Serial Nomination on World Heritage List)” เนื่องจากประกอบด้วยแหล่งมากกว่า 2 แหล่งขึ้นไป และไม่ได้มีพื้นที่ทางกายภาพเชื่อมต่อกัน แตกต่างกันทางที่ตั้ง แต่มีความสัมพันธ์กันในประเด็นต่างๆ

.....
บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่า ศักยภาพ และแนวทางการเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขอรับการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมเพิ่มเติม” ภายใต้ “แผนงานวิจัยแผนยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภูมิภาคด้วยการจัดการแหล่งมรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป” โดย อาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ. สนับสนุนทุนวิจัยโดย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี พ.ศ. 2556.

นอกจากนี้ การศึกษายังพบว่า องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอนที่กล่าวมาข้างต้นนั้นจะประกอบขึ้นจากองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านไทใหญ่” “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่การเกษตร” และ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพุทธสถานวัดไทใหญ่” ซึ่ง 2 ประเด็นแรกถือว่าเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นถิ่นซึ่งมีความสัมพันธ์วิถีชีวิตประจำวันของผู้คนอย่างใกล้ชิด ซึ่งก็ย่อมมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและรวดเร็ว เนื่องจากสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ จึงเป็นเรื่องยากที่จะรักษารูปแบบภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังกล่าวให้คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงได้ในสถานการณ์ในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามหากมีการสร้างความรับรู้ต่อชุมชนท้องถิ่นในประเด็นเรื่องคุณค่าในมิติต่างๆ รวมทั้งมีการค้นคว้าวิจัยอย่างมีส่วนร่วมระหว่างนักวิชาการ และชุมชนท้องถิ่นเพื่อแสวงหาทางออกสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิต และขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนให้เกิดความมั่งคั่ง แต่ต้องไม่ลดทอนคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมลง

สำหรับการดำเนินการขึ้นต้นจึงควรเร่งดำเนินการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ และการจัดทำแผนการบริหารจัดการ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพุทธสถานวัดไทใหญ่” เป็นลำดับแรก เพื่อผลักดันให้ขึ้นทะเบียนบัญชีรายชื่อชั่วคราวเพื่อรอรับการพิจารณา โดยนำองค์ความรู้จากการวิจัยมาจัดทำฐานข้อมูลเพื่อและเอกสารประกอบ ตลอดจนเป็นข้อมูลสำหรับการจัดทำประกาศคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล (Outstanding Universal Value) ต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับของการดำเนินการผลักดันสู่การเป็นแหล่งมรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีหลายมิติ อาทิเช่น การสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมในฐานะของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางสังคม และวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างพลวัตของมรดกทางวัฒนธรรมไทใหญ่ทั้งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมรูปธรรม (Tangible Cultural Heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมนามธรรม (Intangible Heritage) ในภาวะการณ์ที่ชาวไทใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานในดินแดนต้นกำเนิดทั้งในเขตประเทศจีน และสหภาพเมียนมาร์ กำลังตกอยู่ในสภาวะการณ์เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อย (Minority People) ที่กำลังตกอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่ในภาวะวิกฤติ (Intangible Heritage at Risk) จึงเท่ากับว่าเป็นการสร้างความยั่งยืนต่อมรดกทางวัฒนธรรมอันหลากหลายของมวลมนุษยชาติไว้ทางหนึ่งอีกด้วย

คำสำคัญ: ภูมิทัศน์วัฒนธรรม, ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอน, ไทใหญ่, ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย, มรดกทางวัฒนธรรมในภาวะวิกฤติ, บัญชีรายชื่อชั่วคราว, มรดกโลก

1. ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

บทความวิจัยเรื่อง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม และพุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทใหญ่แห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอน: ศักยภาพต่อการเสนอขึ้นสู่บัญชีรายชื่อชั่วคราวเพื่อขอรับการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่า ศักยภาพ และแนวทางการเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขอรับการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมเพิ่มเติม” ทั้งนี้ จากการวิจัยพบว่า พื้นที่แม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่ที่มีแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพสูงแห่งหนึ่งของประเทศไทยที่สมควรได้รับการส่งเสริมและผลักดันให้ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งที่มีศักยภาพที่จะขึ้นสู่ “บัญชีรายชื่อชั่วคราว (Tentative list)” เพื่อขอรับการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมเพิ่มเติมของประเทศไทย ทั้งนี้ในบทความชิ้นนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมภายในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งอันจะนำไปสู่การวางแผนยุทธศาสตร์ผลักดันให้ขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งชั่วคราวเพื่อขอรับการพิจารณา และแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม
2. เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยในมิติด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม และพุทธศาสนสถาปัตยกรรมวัดไทใหญ่เพื่อเป็นฐานข้อมูลเพื่อนำไปสู่การจัดทำเอกสารประกอบการตัดสินใจในการเสนอชื่อเป็นแหล่งมรดกโลกต่อไปในอนาคต
3. เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการทัศน์ใหม่ในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของประเทศอย่างยั่งยืน และการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมในฐานะของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางสังคม และวัฒนธรรม

2. แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

คำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” หรือในภาษาอังกฤษว่า “Cultural Landscape” ซึ่งประกอบขึ้นจากคำสองคำ คือ “Culture” และ “Landscape” อันมีความหมายโดยเบื้องต้นว่า “การรับรู้สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม” ซึ่งคำดังกล่าวถูกใช้ครั้งแรกๆ ในราวช่วงหลังของศตวรรษที่ 19 โดยนักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน และนักภูมิศาสตร์ชาวฝรั่งเศส แต่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายมากขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 20 โดยคาร์ล ซาเออร์ ศาสตราจารย์ประจำสาขาภูมิศาสตร์มนุษย์แห่งเบิร์กลีย์ ประเทศสหรัฐอเมริกาในช่วงปี 1920¹ จนกระทั่งประมาณปี 1990 คณะกรรมการมรดกโลกได้เริ่มคำนึงแนวความคิดทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมและได้ใช้เวลาในทศวรรษที่ผ่านมาในการบุกเบิกการประยุกต์ใช้ จนกระทั่งมีการขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมขึ้น

นอกจากนี้คำว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) ยังมีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลากหลาย เช่น “ผลที่แสดงออกมาในรูปของภูมิทัศน์ธรรมชาติที่มองเห็น โดยการที่วัฒนธรรมเป็นผู้กระทำ,

ธรรมชาติเป็นสื่อกลาง และภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือผลของการกระทำดังกล่าว”² หรือ “ผลผลิตที่เห็นได้อย่างเด่นชัดของความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างผลของการกระทำของชุมชนมนุษย์ชาติ โดยก่อรูปขึ้นจากผลของวัฒนธรรม และความสามารถที่จะเป็นไปตามแต่ที่ธรรมชาติแวดล้อมจะเอื้ออำนวย ซึ่งก็คือมรดกอันทรงคุณค่าที่ตกทอดมาจากวิวัฒนาการทางธรรมชาติและของความพยายามของมนุษย์ตลอดทุกยุคทุกสมัย”³ เป็นต้น

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่อง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)” ได้รับการให้ความสำคัญมากขึ้นในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากกาปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm shift) ในประเด็นเรื่องการอนุรักษ์ของคณะกรรมการมรดกโลก องค์การยูเนสโก ที่แต่เดิมได้จำแนกแหล่งที่ทรงคุณค่าต่อการจารึกเป็นแหล่งมรดกของมวลมนุษยชาติใน 2 ประเภท คือ “แหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ (World Natural Heritage)” และ “แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม (World Cultural Heritage)” แต่การจำแนกประเภทดังกล่าวนี้กลับไม่สามารถอธิบายความหมาย หรือคุณค่าในกรณีบางแหล่งที่มีคุณค่าโดดเด่นทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอยู่ในแหล่งเดียวกัน ในเวลาต่อมาจึงกำหนดให้มีการจำแนกเป็นแหล่งที่มีคุณค่าทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอยู่ร่วมกัน (Mixed Site) แต่ทว่าก็ยังไม่สะท้อนมิติของความสัมพันธ์ของทั้งสองประเด็นได้อย่างลึกซึ้ง จึงเป็นที่มาของการกำหนดแหล่งประเภทที่เรียกว่า “แหล่งมรดกโลกภูมิทัศน์วัฒนธรรม (World Cultural Landscape)” ขึ้นมาเพื่อให้นิยามที่ลึกซึ้งต่อแหล่งที่การตั้งถิ่นฐาน และการดำเนินไปของวัฒนธรรมของมนุษย์นั้นมีความสัมพันธ์อย่างแนบชิดกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และเป็นไปในลักษณะที่เกื้อกูลซึ่งกันและกันอันเป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน ในการนั้นจึงมีการให้คำอธิบายความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่า “ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการผสมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ โดยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ผ่านกาลเวลามาจนกระทั่งปัจจุบัน ภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพ และหรือโอกาสที่จะนำเสนอขึ้นโดยที่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนดรูปแบบ ตลอดจนเป็นการสืบต่อในทางสังคม, เศรษฐกิจ และแรงกดดันทางวัฒนธรรม ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน โดยพื้นที่ดังกล่าวได้ผ่านการเลือกเฟ้นตามหลักเกณฑ์ของคุณค่าในความโดดเด่นอันเป็นสากล (Universal Values) จนสามารถเป็นตัวแทนที่ชัดเจนของภูมิวัฒนธรรม รวมไปถึงการแสดงให้เห็นถึงหัวใจสำคัญของวัฒนธรรมแห่งภูมิภาค”⁴

นอกจากนี้ ในการศึกษาเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้น เกรียงไกร เกิดศิริ ได้ประมวลความหมายและคำจำกัดความดังกล่าว และสรุปออกมาดังนี้ “สภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกิดขึ้นจากการจัดการของมนุษย์เพื่อทำให้เกิดการดำรงชีวิตอยู่โดยปกติสุขในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้นๆ แต่ทว่ามนุษย์ก็มีข้อจำกัดในด้านต่างๆ ทั้งในแง่ของเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ศาสนาความเชื่อ ทำให้ความเปลี่ยนแปลงต่อพื้นที่เป็นไปได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น และรวมไปถึงขีดจำกัดในการรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ก็เป็นปัจจัยหนึ่งให้มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติได้อย่างจำกัด ผลลัพธ์ของการดำเนินไปของวัฒนธรรมมนุษย์บนธรรมชาติแวดล้อมนี้เองที่เป็นความหมายของคำว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม”⁵

3. ดินแดนมาตุภูมิของชาวไทใหญ่ และการกระจายตัวสู่ภาคเหนือของไทย

“ไทใหญ่” หรือที่อ่านออกเสียงว่า “ไตใหญ่” เป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่พูดภาษาในกลุ่มตระกูลไท-กระได (Tai-Kradai Language Family) อย่างก็ดี คำว่า “ไทใหญ่” เป็นชื่อของกลุ่มชนกลุ่มดังกล่าวที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางในประเทศไทย ในกรศึกษาครั้งนี้จึงใช้คำว่า “ไทใหญ่” ในการเรียกขานชื่อกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่ทำการศึกษานี้ แต่อย่างไรก็ตาม พวกเขาได้เรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ของตนว่า “ไตโหลง” หรือ “ไตหลวง” ในความหมายว่า กลุ่มชนที่พูดตระกูลภาษาไท-ไตที่เป็นชนกลุ่มใหญ่กว่ากลุ่มคนที่พูดภาษาไท-ไตกลุ่มอื่นๆ ที่มีอีกเป็นจำนวนมากมาย อาทิ ไตลื้อ ไตจีน ไตยอง ไตยวน เป็นต้น

ถิ่นฐาน และศูนย์กลางอำนาจดั้งเดิมของชาวไทใหญ่อยู่ในพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกของ “แม่น้ำสาละวิน” หรือมีอีกชื่อว่า “แม่น้ำคง” และอยู่ในแถบพื้นที่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลยูนนาน ในสาธารณรัฐประชาชนจีน อันได้แก่ เมืองมาว เมืองวัน เมืองตี เมืองซอน เมืองเจฝาง เมืองฮิม เมืองกั้งม้า เมืองตัง เมืองแจ้ง เมืองบ่อ เป็นต้น และในพื้นที่ราบสูงฉานฉาน ซึ่งปัจจุบันอยู่ในรัฐฉาน แห่งสหภาพเมียนมาร์ อันได้แก่ เมืองแสนหวี เมืองสิป้อ เมืองนาย เมืองปัน เมืองยองหัวย เมืองตองจี เมืองงกาเล เมืองยาง เมืองมิต เป็นต้น และมีการกระจายตัวออกไปถึงรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย ในแขวงเมืองสิพสาคร และอุณาจัลประเทศ⁶

ภาคเหนือของไทยเป็นพื้นที่ซึ่งมีภูมิรัฐศาสตร์เชื่อมต่อกับพื้นที่ตอนล่างของรัฐฉานซึ่งมีชาวไทใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างหนาแน่น ดินแดนภาคเหนือของไทยจึงทำหน้าที่เป็นหลักแหล่งแห่งใหม่เมื่อยามมีการเคลื่อนย้าย และกระจายตัวลงมาของชาวไทใหญ่ลงมา ด้วยมาจากมูลเหตุต่างๆ ทั้งในประเด็นเรื่องเศรษฐกิจการค้า การแสวงหาที่ทำกินและถิ่นที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ ตลอดจนพันษภัยของสงครามที่มีมาอย่างต่อเนื่องในหน้าประวัติศาสตร์ยุคโบราณจวบจนกระทั่งประวัติศาสตร์สมัยใหม่และในสถานการณ์ปัจจุบัน

ในสมัยรัฐล้านนาได้มีความสัมพันธ์กับหัวเมืองไทใหญ่ในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเครือญาติ ดังปรากฏหลักฐาน เช่น การที่พระญามังรายส่งขุนเครือผู้เป็นราชบุตรไปปกครองเมืองนาย⁷ ซึ่งมีเมืองเชียงทอง เมืองปัน เมืองลืออยู่ภายใต้การปกครองสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับหัวเมืองไทใหญ่ที่มีอยู่อย่างแนบแน่น แต่อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในบางครั้งก็มีอาจราบรื่นได้โดยตลอด จึงเห็นว่ามีกองทัพจากเมืองยองหัวย และเมืองนายยกทัพลงมาตีเมืองภายใต้อำนาจของเมืองเชียงใหม่อยู่เนืองๆ

สำหรับการเคลื่อนย้ายของชาวไทใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานมาในดินแดนภาคเหนือของไทยระลอกใหญ่ๆ นั้นสามารถย้อนความไปได้ถึงสมัยของรัฐล้านนาในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช ราวปี พ.ศ. 2005 พระองค์ได้ทำสงครามขยายขอบเขตชั้นสิมรัฐล้านนาออกไปจนมีพระราชอาณาจักรที่กว้างขวาง ในเวลาดังกล่าวพระองค์ทรงมีพระราชอำนาจเหนือหัวเมืองไทใหญ่หลายเมือง อาทิเช่น เมืองไลคา เมืองนาย เมืองสิป้อ เมืองยองหัวย เป็นต้น และมีการเทศรัวไทใหญ่ให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานยังดินแดนล้านนากว่า 12,00 คน⁸ โดยให้ตั้งถิ่นฐานอยู่แถบพืนาท่ากาน แก้วช่อง เมืองพร้าว⁹ นอกจากนี้ ราวปี พ.ศ. 2317 ในคราวที่ล้านนาได้พินทุมานขับไล่พม่าที่ได้ปกครองล้านนาอย่างยาวนานร่วม 200 ปี ได้สำเร็จทำให้มีการรวบรวมผู้คนจากบ้านเมืองใหญ่น้อยจากดินแดนตอนเหนือของเชียงใหม่ให้เข้า

มาตั้งถิ่นฐานที่เชียงใหม่ และเมืองอื่นๆ เพื่อทำหน้าที่เป็นทรัพยากรการผลิตให้แก่เมืองที่กำลังฟื้นฟู
ดังที่เรียกเหตุการณ์ดังกล่าวว่า “การเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง” ในเวลาดังกล่าวจึงมีการเคลื่อน
ย้ายประชากรครั้งใหญ่จากพื้นที่ฉานมายังเชียงใหม่ และเมืองอื่นๆ อีกครั้ง

อย่างไรก็ดี การเคลื่อนย้ายประชากรชาวไทใหญ่อันมีเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับการสงครามนั้น
แม้ว่าจะส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายระลอกใหญ่ อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนย้ายเพื่อแสวงหาแหล่งทำกิน
ใหม่ไม่ว่าจะเป็นแหล่งเพาะปลูกเกษตรกรรม และการค้าก็ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายประชากรของกลุ่ม
ไทใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ภาคเหนือของไทยอยู่ไม่น้อย ดังปรากฏหลักฐานกล่าวถึง การเดินทาง
ของพ่อค้าชาวไทใหญ่ที่เดินทางมายังภาคเหนือในเอกสารต่างๆ อาทิเช่น Holt Hallette. ที่กล่าวถึง
ใน A thousand miles on an elephant in the Shan states ที่กล่าวถึงการพบกองคาราวาน
ชาวไทใหญ่จากรัฐฉานในระหว่างที่เขาได้เดินทางสำรวจขึ้นมายังดินแดนภาคเหนือในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าในกองคาราวานนั้นเป็นกองคาราวานขนาดใหญ่ที่บางครั้งมีผู้คน
ร่วมเดินทางกว่า 200 คนเลยทีเดียว¹⁰

นอกจากนี้ ในช่วงที่อุตสาหกรรมป่าไม้ในพื้นที่ภาคเหนือของไทยรุ่งเรืองนั้น ชาวพม่า และ
กลุ่มชนชาติพันธุ์ต่างๆ จากพม่า รวมทั้งชาวไทใหญ่หลังไหลเข้ามาทำงาน และเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้ง
ถิ่นฐานในภาคเหนือมากขึ้น ดังปรากฏมีชาวไทใหญ่ได้เข้ามาเป็นลูกจ้างคนในบังคับของอังกฤษ หรือ
รับเข้าเหมาสัมปทานทำป่าไม้จากบรรดาเจ้านายฝ่ายเหนือ และบริษัททำป่าไม้ของอังกฤษ และเมื่อ
สงครามมั่งคั่งก็เริ่มตัดสินใจตั้งถิ่นฐาน และขยายตัวธุรกิจอื่นๆ เพิ่มเติมในพื้นที่ต่อไป รวมทั้งมีการ
สร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับผู้คนภายในพื้นที่มาแต่เดิมอีกด้วย ดังปรากฏชุมชนชาวไทใหญ่ตั้ง
ถิ่นฐานอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ลำปาง พะเยา แพร่ และแม่ฮ่องสอน

สำหรับในพื้นที่แม่ฮ่องสอนก็มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวไทใหญ่อย่างเข้มข้น และสืบทอด
อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมมาจนกระทั่งปัจจุบัน แรกเริ่มเดิมที มีการตั้งถิ่นฐานร่วมกันเป็น
ชุมชนชาวไทใหญ่ที่ “บ้านปางหมู” ซึ่งแต่เดิมมีชื่อว่า “บ้านโป่งหมู” ในราวพ.ศ. 2374 ซึ่งตรงกับรัช
สมัยพระเจ้ามโหตรประเทศ (ครองเชียงใหม่ระหว่าง ปี พ.ศ. 2390-2397) ผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่
5 ซึ่งเป็นชุมชนชาวไทใหญ่ที่มี “พะกาหม่อง” เป็นผู้ปกครองชุมชน ต่อมาได้มีการขยายตัวของชุมชน
ลงมาทางด้านใต้ของชุมชนปางหมูเดิมตั้งขึ้นเป็น “เมืองแม่ฮ่องสอน” โดยมี “แสนโกม” ผู้เป็นบุตร
เขยของพะกาหม่องทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองชุมชน ในราวปี พ.ศ.2399 มีเหตุจลาจลในดินแดนปาก
ตะวันตกของแม่น้ำสาละวินทำให้มีชาวไทใหญ่เคลื่อนย้ายเข้ามายังดินแดนแม่ฮ่องสอนมากขึ้น ในครั้ง
นั้นมีบุรุษไทใหญ่นาม “ชานกะเล” ที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถเดินทางเข้ามาด้วยและได้สถาปนา
ความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับพะกาหม่องผู้นำเดิมในพื้นที่ด้วยการแต่งงานกับนางใสผู้เป็นบุตรของ
พะกาหม่อง

ต่อมาชานกะเลได้นำชาวไทใหญ่ขยายตัวออกมาสร้างชุมชนใหม่ในท้องที่ “กุ่มลม” ซึ่งก็คือ
“เมืองขุนยวม” ในปัจจุบัน และเมื่อนางใสผู้เป็นภริยาได้เสียชีวิตลง ชานกะเลก็ได้รับ “เจ้านางเม็ยะ”
บุตรเจ้าฟ้าโกหล่านมาเป็นภริยา ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (ครองเชียงใหม่ระหว่าง
ปี พ.ศ. 2399-2413) ผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 6 จึงได้แต่งตั้งให้ชานกะเลดำรงตำแหน่งเป็น “พระยา
สิงหนาทราชา” และครองเมืองแม่ฮ่องสอนถึงปี พ.ศ. 2427 เจ้านางเม็ยะผู้เป็นชายาจึงได้ปกครองเมือง

แม่ฮ่องสอนต่อมาจนถึงปี พ.ศ.2434 หลังจากนั้น “ปู่ขุนโทะ” ซึ่งต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็น “พระยาพิทักษ์สยามเขต” และเมื่อถึงแก่กรรม “ขุนหลู่” ผู้เป็นบุตรก็ได้รับแต่งตั้งเป็น “พระยาพิศาลฮ่องสอนบุรี” ปกครองแม่ฮ่องสอนแทน¹¹

ในปี พ.ศ. 2443 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ รวมเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองขุนยวม เมืองยวม (แม่สะเรียง) และเมืองปาย ขึ้นเป็น “บริเวณเชียงใหม่ตะวันตก” และตั้งที่ว่าการที่เมืองขุนยวม ต่อมาได้ย้ายมาตั้งที่เมืองยวม (แม่สะเรียง) ในปี พ.ศ. 2446 ต่อมาในปี พ.ศ. 2453 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “บริเวณพายัพเหนือ” ขึ้นตรงต่อข้าหลวงใหญ่มณฑลพายัพ และย้ายที่ว่าการมาตั้งที่เมืองแม่ฮ่องสอน และได้ยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้ “พระศรีสุรราช” เป็นเจ้าเมืองหรือผู้ว่าราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นคนแรก

4. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทใหญ่แห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอน

พื้นที่แม่ฮ่องสอนมีภูมิประเทศที่อุดมไปด้วยภูเขาสูงสลับซับซ้อนซึ่งส่งอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานและภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทใหญ่ และเทือกเขาสลับซับซ้อนยังเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธารที่ไหลหล่อเลี้ยงสร้างความอุดมสมบูรณ์ต่อพื้นที่และไหลไปรวมกับแม่น้ำสาละวิน ทำให้พื้นที่ราบระหว่างหุบเขาเหล่านี้เหมาะสมแก่การทำนาปลูกข้าว และส่งผลต่อวิถีชีวิตชาวไทใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ให้มีความใกล้ชิดกับสภาพแวดล้อมอย่างยิ่ง สำหรับพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานถือกำเนิดขึ้นเป็นชุมชนไทใหญ่กระจายตัวอยู่ตามที่ราบระหว่างหุบเขา อาทิเช่น “พื้นที่ราบระหว่างหุบเขาเมืองแม่ฮ่องสอน” “พื้นที่ราบระหว่างหุบเขาเมืองปาย” “พื้นที่ราบระหว่างหุบเขาเมืองขุนยวม” “พื้นที่ราบระหว่างหุบเขาเมืองแม่สะเรียง” เป็นต้น

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชุมชนที่ยังคงรักษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และภูมิทัศน์วัฒนธรรมฝั่งบริเวณชุมชน องค์ประกอบระดับผังของชุมชน ตลอดจนเรือนพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย จำนวน 3 ชุมชนคือ

- 1) ชุมชนบ้านต่อแพ หมู่ที่ 1 ต.แม่เงา อ.ขุนยวม
- 2) ชุมชนบ้านหลวง หมู่ 8 ต.แม่เงา อ.ขุนยวม
- 3) ชุมชนบ้านเมืองปอน หมู่ 1 ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทใหญ่ในหุบเขาแม่ฮ่องสอน” ที่กล่าวมาข้างต้นจะมีลักษณะที่โดดเด่น โดยมีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านไทใหญ่” “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่การเกษตร” และ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพุทธสถานวัดไทใหญ่” ที่ประกอบสร้างกันขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทใหญ่ที่มีความน่าสนใจ

อย่างไรก็ตาม “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้าน” และ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่การเกษตร” นั้นมีแปรเปลี่ยนสูงมาก เพราะเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คน และยังไม่มีการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ในขณะที่ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพุทธสถานวัดไทใหญ่” จะเป็นสิ่งยังคงที่รักษาความจริงแท้ (Authenticity) และคุณค่าในมิติต่างๆ ไว้ได้มากกว่า เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรสูง ตลอดจนต้องมีการ

แสดงความเห็นร่วมกันของคนในชุมชน จึงเท่ากับเป็นการช่วยปลดความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเอาไว้ได้ในทางอ้อม ตลอดจนบางแห่งนั้นได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ จึงมีข้อปฏิบัติและกฎหมายควบคุมไม่ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอันจะลดทอนคุณค่ามิติต่างๆ ลงไป จากการศึกษาวิจัย จึงมีข้อคิดเห็นว่า หากมีความประสงค์จะธำรงรักษาคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทใหญ่อย่างสมบูรณ์แบบนั้นจำเป็นต้องรักษาองค์ประกอบทั้ง 3 ประเด็นไว้ให้ได้ ซึ่งคงต้องมีการทำการศึกษากรณีศึกษาเปรียบเทียบจากชุมชนอื่นๆ ตลอดจนการทำกรวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังชุมชน (Community Empowerment) และเป็นการจุดประเด็นนำไปสู่การแสวงหากลไกการอนุรักษ์ และพัฒนาที่เหมาะสมต่อมรดกภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้ทำธำรงรักษาคุณค่าในมิติต่างๆ ไว้ให้ได้ ในขณะที่เดียวกันก็ตอบโจทย์ต่อการใช้ชีวิต และวัฒนธรรมในบริบทร่วมสมัยก็ต้องดำเนินไปควบคู่กันให้ได้ด้วยโดยชุมชนเป็นผู้วางแผนและกำหนดนโยบายเอง

สำหรับโดยมีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านไทใหญ่” “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่การเกษตร” ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทใหญ่ในหุบเขาแม่ฮ่องสอน” นั้น จะขอยกกรณีศึกษาของชุมชนบ้านต่อแพ ชุมชนบ้านหลวง และชุมชนเมืองปอน มาโดยสังเขปเพื่อให้เข้าใจภาพรวมของการตั้งถิ่นฐานและภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทใหญ่แห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอนเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจต่อ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพุทธสถานวัดไทใหญ่” ซึ่งเป็นประเด็นที่มีศักยภาพต่อการผลักดันสู่การนำเสนอเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดของการผลักดันสู่ “มรดกโลกภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอน” ที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาวิจัย “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่า ศักยภาพ และแนวทางการเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขอรับการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมเพิ่มเติม” ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

5. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านต่อแพ และชุมชนบ้านหลวง

“บ้านต่อแพ” เป็นชุมชนของคนไทใหญ่ที่เก่าแก่และมีการตั้งถิ่นฐานอย่างต่อเนื่องมาในช่วง 100 ปีนี้ อยู่ห่างจากอำเภอขุนยวมไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร หมู่บ้านตั้งอยู่บนที่ดอนริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำยวม และมีพื้นที่เกษตรกรรมอยู่แวดล้อมหมู่บ้าน และมีป่าแพะซึ่งเป็นป่าของชุมชนอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน

ประวัติศาสตร์ชุมชนกล่าวว่า พื้นที่ตั้งของชุมชนในอดีตก่อนที่กลุ่มไทใหญ่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐานนั้นเคยเป็นที่ตั้งชุมชนชาวลัวะมาก่อนหน้า แต่ไม่มีหลักฐานยืนยันว่าชาวลัวะได้โยกย้ายออกไปจากพื้นที่ดังกล่าวได้เมื่อไร ต่อมา มีกลุ่มชาวกะเหรี่ยงนำโดย “โหลแฉว” เป็นผู้นำชุมชน หมู่บ้านแห่งนี้จึงเรียกว่า “บ้านโหลแฉว” ในช่วงนี้ และด้วยพื้นที่ราบเป็นแอ่งกว้าง มีความอุดมสมบูรณ์ของดิน ตลอดจนน้ำที่ไหลอยู่ตลอดทั้งปีจากน้ำยวม และลำห้วยสอต่อทางด้านเหนือของชุมชนเหมาะแก่การเพาะปลูกทำนา จึงมีชาวไทใหญ่จากเมืองปอน (ออกเสียงว่า เมืองปอน) ซึ่งอยู่ห่างไปทางใต้ราว 10 กิโลเมตร เริ่มเข้ามาทำนาเพาะปลูกในบริเวณดังกล่าว และด้วยการเดินทางไกลจึงเริ่มมีการสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยอย่างถาวร และเพิ่มจำนวนมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งกลุ่มของชาวกะเหรี่ยงที่อยู่อาศัยมาแต่เดิมได้ย้ายถิ่นออกไป ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่จึงมีสามารถปลูกข้าวได้เป็นจำนวนมากและเหลือ

พอที่จะส่งออกไปขายยังชุมชนอื่นๆ จึงต่อแพเพื่อนำข้าวล่องตามแม่น้ำยมไปขายที่อื่นๆ จึงได้ชื่อเป็น “บ้านต่อแพ” ตั้งแต่ปี พ.ศ.2461¹² เป็นต้นมากระทั่งปัจจุบัน และในปี พ.ศ. 2534 ชุมชนบ้านต่อแพ มีประชากรมากขึ้นจึงได้แยกออกไปจัดตั้งเป็นบ้านหลวง (หมู่ที่ 8) ขึ้นอีกหนึ่งชุมชน

“วัดต่อแพ” ตั้งอยู่ริมแม่น้ำซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนเดิมก่อนที่หมู่บ้านจะขยายตัวถอยออกจากแม่น้ำมา แต่เดิมเป็นวัดร้างตั้งปรากฏซากเจดีย์ปรักหักพังอยู่ จนกระทั่งพระธรรมทานิเดินทาง รุดงค์มาจากเมืองพม่าพิจารณาเห็นว่าเป็นสถานที่เหมาะสมจึงได้ใช้เป็นที่พักปฏิบัติธรรมชั่วคราว จนในปี พ.ศ. 2461 คณะศรัทธาชาวบ้านต่อแพและกลุ่มพ่อค้าได้ร่วมกันสร้างจองตง (ห้องโถง) สำหรับเป็นที่ฟังธรรม และต่อเติมอาคารหลังดังกล่าวจนกลายเป็นจองขนาดใหญ่มีพื้นที่ประดิษฐานองค์พระประธาน จองเจ้าบุญ (กุฏิเจ้าอาวาส) และส่วนห้องนอนสำหรับภิกษุสามเณรแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2463 สำหรับเจดีย์องค์ในปัจจุบันสร้างครอบเจดีย์องค์เดิมที่ปรักหักพัง

แม้ว่าชาวไทยใหญ่จะมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำตนและมีการสร้างสรรค์พุทธสถาปัตยกรรมอย่างวิจิตรงดงาม แต่ทว่าไม่ได้ละทิ้งความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ (Supernatural) ดังจะเห็นได้ว่ามี “หอเจ้าบ้าน และใจบ้าน” ของชุมชนต่อแพและชุมชนบ้านหลวง ตั้งอยู่บริเวณท้ายหมู่บ้านของบ้านหลวง ในการสร้างหอเจ้าบ้านหรือหอเสื่อบ้านนี้เป็นการให้ความสำคัญกับผีบรรพบุรุษในระดับชุมชนหมู่บ้าน เรียกกันในเบื้องต้นว่า “เสื่อบ้าน” หากเมื่อชุมชนสามารถพัฒนาเข้าสู่ความเป็นเมืองหรือรัฐแล้ว จะมีสถานภาพเปลี่ยนไปเป็น “เสื่อเมือง” ในภายหลัง ดวงวิญญาณของผู้นำชุมชนในยุคของการสร้างบ้านสร้างเมืองจะถูกอัญเชิญมาสถิตอยู่ ณ หอผีประจำหมู่บ้าน โดยถือว่าเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” และทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมพลังทางจิตใจของหมู่บ้าน “หอเจ้าบ้าน” และ “ใจบ้าน” ตั้งอยู่คู่กับมัตันไม้ใหญ่ ปลูกสร้างเป็นอาคารไม่มีหลังคาคลุม และตกแต่งด้วยไม้แกะสลักแบบไทใหญ่ ยกสูงจากพื้นราวหนึ่งเมตร มี “เซ่ง” ซึ่งหมายถึง “หิ้ง” สำหรับวางเครื่องสักการะขณะประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีของหมู่บ้าน

ภาพที่ 1: ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนต่อแพ ต.แม่เงา อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่บนที่ดอนริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำยม

ภาพที่ 2: ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนบ้านหลวง ต.แม่เงา อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่บนที่ดอนริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำยม

6. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านเมืองปอน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

“บ้านเมืองปอน” ตั้งอยู่ในแอ่งที่ราบลุ่มตอนกลางของแม่น้ำปอน (อ่านสำเนียงออกว่า “ปอน”) ลักษณะทางกายภาพของตัวชุมชนเป็นกลุ่มตั้งอยู่บนที่ดอนที่วางทอดตัวเป็นแนวเหนือ-ใต้ พื้นที่ชุมชนแวดล้อมไปด้วยทุ่งนา และโอบล้อมด้วยภูเขาอีกชั้นรอบทุกด้าน มีลำน้ำปอนหล่อเลี้ยงโดยไหลลัดเลาะผ่านทางทิศตะวันออกของชุมชน

จากการศึกษาของสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ และคณะ มีข้อสันนิษฐานว่า เมืองปอนเป็นถิ่นฐานของชาวลัวะมาแต่เดิมเช่นเดียวกับชุมชนต่อแพ จนกระทั่งต้นพุทธศตวรรษที่ 24 มีชาวกะเหรี่ยงเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยเป็นชุมชนขนาดเล็กอยู่ทางด้านใต้ของชุมชนเมืองปอน ต่อมาเริ่มมีการเคลื่อนย้ายของชาวไทยใหญ่จากบ้านหมอกใหม่ และบ้านลาน ในเมืองหมอกใหม่ ซึ่งเป็นเมืองรัฐฐาน สหภาพเมียนมาร์ในปัจจุบัน เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ร่วมกับมีกลุ่มคนพื้นเมืองล้านนาโดยนายศรี เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณที่ราบทางด้านตะวันออกของหมู่บ้านเรียกว่า “ดอยคูเวียง”

ต่อมาในช่วงหลังปี พ.ศ.2360 ชาวไทใหญ่กลุ่มหนึ่งมีผู้นำชื่อ “เต๋บ๊ะ” เข้ามาอยู่ร่วมกับกลุ่มคนไทยใหญ่ที่เข้ามาอยู่ก่อนหน้า ด้วยเหตุอะไรไม่ทราบเกิดการกระทบกระทั่งและสู้รบกับกลุ่มของคนพื้นเมืองของนายศรี ซึ่งทางฝ่ายของชาวไทยใหญ่พ่ายแพ้ จึงนำผู้คนส่วนหนึ่งอพยพกลับไปยังถิ่นฐานอื่น การสู้รบครั้งนี้ได้ทราบไปถึงเจ้ามหาชีวิตเจ้าเมืองเชียงใหม่ (พญารธรรมลังกา พ.ศ. 2358-2364) พระองค์จึงได้แต่งตั้งให้นายศรีเป็น “พญาไพศาล” ปกครองดินแดนในบริเวณนี้

ต่อมาในราวปี พ.ศ.2410 ชุมชนบ้านบนดอยเวียงเกิดพิภพภัยไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ พญาไพศาลตัดสินใจย้ายผู้คนลงมายังพื้นที่บ้านเมืองปอนในปัจจุบัน เมื่อสร้างหมู่บ้านแล้วเสร็จและทำบุญเพื่อเป็นสิริมงคล จึงได้นำคำว่า “พร” มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านตั้งแต่นั้นมา ซึ่งคำว่า “พร” นั้นออกเสียงว่า “ปอน” จึงเรียกกันว่า “บ้านเมืองปอน”

สภาพทางกายภาพของบ้านเมืองปอนนั้นแต่เดิมมาเป็นชุมชนขนาดเล็ก บ้านเมืองแห่งนี้ค่อยๆ ขยายตัวตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในช่วง 200 ปีที่ผ่านมา เรือนพื้นถิ่นที่พักอาศัยถูกสร้างขึ้นบนที่เนินที่วางตัวในแนวเหนือ-ใต้ เพื่อให้พ้นจากการหลากท่วมของลำน้ำปอน ทำให้การขยายตัวของชุมชนจึงเกิดขึ้นไปด้านเหนือและด้านใต้เป็นสำคัญ จนกระทั่งเมื่อมีการสร้างสายขุนยวม-แม่สะเรียง ผ่านด้านตะวันตกของชุมชนจึงมีการขยายตัวของชุมชนไปเกิดตามเส้นทางดังกล่าวแทน

ชุมชนเมืองปอนมีวัดเมืองปอนเป็นศูนย์กลางของการประกอบกิจกรรมของชุมชนแต่เดิมมา ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของตัวหมู่บ้าน โดยมีหอเจ้าบ้านและใจบ้านตั้งอยู่ในบริเวณติดกันและเป็นสถานที่สำคัญของเมืองปอนด้วยที่ต้องมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าเมืองเป็นประจำทุกปี การคมนาคมตั้งแต่เดิมมาผู้คนใช้เส้นทางเดินเท้าในติดต่อหรือค้าขายกับชุมชนห่างไกลด้วยการใช้ม้าต่างวัวต่าง ต่อมามีความสะดวกขึ้นจากเส้นทางถนนที่สร้างใหม่และยานพาหนะที่ผ่านไปมา จึงเปลี่ยนไปใช้เส้นทางและวิธีการดังกล่าว ชุมชนนี้มีการขยายตัวที่ค่อนข้างเร็วขึ้นเนื่องจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ของผู้คนแหล่งอื่นโดยเฉพาะกลุ่มชาวไทยใหญ่ องค์ประกอบระดับผังของหมู่บ้านที่สำคัญอีกสิ่ง คือ บ่อน้ำรวม ซึ่งตั้งอยู่หน้าวัดเมืองปอนเพื่อการใช้ในการอุปโภคและบริโภค แต่ปัจจุบันได้หมดบทบาทลงไปแล้ว

7. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพุทธสถาน และมรดกทางพุทธสถาปัตยกรรมวัดไทใหญ่¹³

สำหรับ “พุทธศาสนสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่” ถูกสร้างขึ้นอย่างแพร่หลายในพื้นที่ต่างๆ ในเขตแม่ฮ่องสอน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวไทใหญ่เข้ามาพร้อมกับการทำสัมปทานไม้ในพื้นที่และก่อตัวขึ้นเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เมื่อมีกำลังทรัพย์ก็พร้อมมีพลังศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาจึงร่วมกันสร้างวัดขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ดังจะเห็นได้จากบันทึกประวัติศาสตร์ของวัดไทใหญ่จำนวนมากมีการระบุผู้ที่เป็นเจ้าศรัทธาในการสร้างอยู่เสมอ หรือแม้แต่ชาวปะโอ หรือชาวกะเหรี่ยงที่เข้ามาทำป่าไม้พร้อมกับชาวไทใหญ่ในฐานะผู้ใช้แรงงานก็ยังได้รับเกียรติถูกบันทึกในหน้าประวัติศาสตร์ในฐานะของผู้ร่วมสร้างมรดกทางสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาเหล่านี้ด้วย¹⁴ จนมรดกทางพุทธศาสนสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอนอันมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นด้วยลักษณะของรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรม การประดับตกแต่ง และการใช้สอยพื้นที่ที่แตกต่างไปจากวัดในภูมิภาคอื่นๆ อย่างมีนัยยะสำคัญ

การวางผังของชุมชนไทใหญ่ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่ราบระหว่างหุบเขา และกันที่ราบเหล่านั้นไว้สำหรับการทำนา ชุมชนจึงตั้งอยู่บนเนินหรือเชิงเขา ทั้งนี้ในการวางผังชุมชนจะกำหนดตำแหน่งของวัดประจำชุมชนให้อยู่ในบริเวณพื้นที่ที่สูงที่สุดในผังบริเวณของชุมชน เช่น “วัดพระธาตุดอยกองมู” ในเมืองแม่ฮ่องสอน “วัดพระธาตุจอมแจ้ง” “วัดพระธาตุจอมทอง” “วัดพระธาตุจอมมอญ” “วัดพระธาตุจอมกิตติ” ในเมืองแม่สะเรียง เป็นต้น หรือสร้างวัดติดกับหนองน้ำสำคัญของเมือง เช่น “วัดจองกลาง” และ “วัดจองคำ” ในเมืองแม่ฮ่องสอน “วัดคำใน (จองคำ)” และ “วัดขุ่ม” ในเมืองขุนยวม

นอกจากนี้ ยังพบการสร้างวัดบริเวณริมแม่น้ำ เช่น “วัดสุพรรณรังษี (จองคำ)” ในเมืองแม่สะเรียง, “วัดต่อแพ” ในเมืองขุนยวม เป็นต้น นอกจากนี้จะให้ความสำคัญกับตำแหน่งในการสร้างวัดแล้ว สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การถือคติเรื่องทิศสำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการวางองค์ประกอบของผังบริเวณภายในวัด โดยจะหันหน้าไปทาง “ทิศตะวันออก” หากไม่สามารถหันทางทิศตะวันออกได้ก็จะหันไปทาง “ทิศเหนือ” แต่จะไม่หันหน้าไปทางทิศอื่นๆ ยกเว้นวัดที่สร้างขึ้นในชั้นหลังที่คิดได้เลื่อนลงไปแล้ว

องค์ประกอบระดับผังบริเวณของวัดไทใหญ่จะประกอบด้วย “จอง” “เจดีย์” “พระอุโบสถ” “มณฑปพระเจ้าเบ็ญตัต” “บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์” “บ่อน้ำใช้สอย” “ซุ้มประตู” นอกจากนี้ หากเป็นวัดที่มีความสำคัญมาก มีเจ้าศรัทธาและเป็นชุมชนขนาดใหญ่ อาจมีการสร้างเสนาสนะอื่นๆ ภายแก่วัด เช่น “มณฑปสงฆ์น้ำพระ” “ห้องสุขา(เวจกุฎี)” เป็นต้น ในเวลาต่อมาก็นิยมสร้าง “หอประดิษฐานพระอุปัชฌาย์” หรือ “หอพระบัวเข็ม” ซึ่งจะพบว่าหอพระอุปัชฌาย์ หรือพระบัวเข็มนี้จะมีบ่อน้ำล้อมรอบ

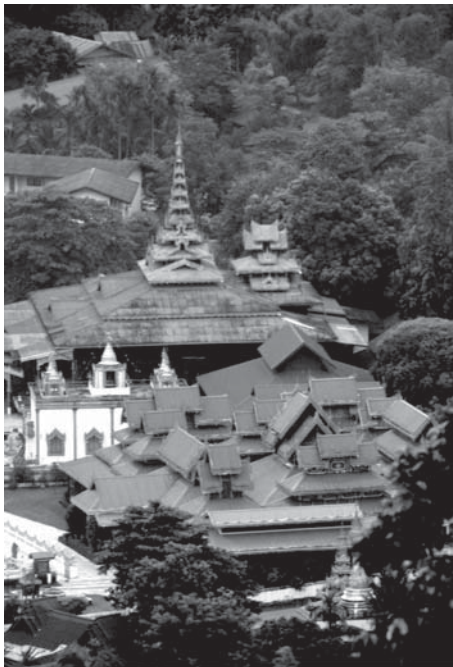
สำหรับองค์ประกอบของผังบริเวณในวัดไทใหญ่จะให้ความสำคัญกับ “จอง” ซึ่งเป็นอาคารอเนกประสงค์ขนาดใหญ่ หลังคาซ้อนชั้นสูง และประดับตกแต่งด้วยลายฉลุสังกะสี ทำให้มีความโดดเด่น สามารถมองเห็นได้จากระยะไกล นอกจากนี้ องค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของวัดไทใหญ่คือ “เจดีย์” ซึ่งเป็นรูปแบบศิลปะที่แตกต่างจากเจดีย์ล้านนาทั่วไป แต่มีความคล้ายคลึงกับเจดีย์ของพม่า และมอญ แม้ว่าขนาดเจดีย์ของวัดไทใหญ่จะมีขนาดไม่ใหญ่ แต่มีการประดับตกแต่งด้วยลายปูนปั้นอย่างปราณีตงดงาม

154 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 3: วิหารพระเจ้าพระแข่ง วัดหัวเวียง เมืองแม่ฮ่องสอน

ภาพที่ 4: ภาพมุมสูงของวัดจองกลาง และวัดจองคำ อำเภอเมืองฯ
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาพที่ 5: ภาพมุมสูงแสดงเรือนยอด และหลังคาของวัดหัวเวียง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาพที่ 6: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองแม่ฮ่องสอนมุมมองจากบันไดสิงห์พระธาตุดอยกองมู

ภาพที่ 7: (ซ้ายบน) พระอุโบสถวัดพระนอน (ซ้ายล่าง) ชุมประตูดัก้าก่อ (ขวา) เจดีย์วัดจองกลาง

ภาพที่ 8: สิงห์ประดับองค์เจดีย์

ภาพที่ 9: หม้อกมลประดับองค์เจดีย์

นอกจากนี้ องค์ประกอบของผังบริเวณที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในวัดไทใหญ่ คือ “เจดีย์” ซึ่งในผังบริเวณมีรูปแบบการวางหลายลักษณะ ทั้ง “เจดีย์ประธานองค์เดียว” “เจดีย์คู่” และ “เจดีย์วางเรียงหน้ากระดาน 3 องค์” เป็นต้น โครงสร้างเจดีย์ก่อด้วยอิฐ ส่วนใหญ่มีสีขาว โดยลักษณะเด่นคือการประดับตกแต่งองค์เจดีย์ด้วยลายปูนปั้น ด้วยลวดลายซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่มีความแตกต่างจากเจดีย์ล้านนา หรือเจดีย์ทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการประดับตกแต่งด้วยงานปูนปั้นประเภทลอยตัว ตามชั้นต่างๆบริเวณมุมทั้งสี่ของเจดีย์ เช่น “นรสิงห์” และ “หม้อดอก” หรือที่เรียกว่า “ปुरुณกมล” อันหมายถึง สติปัญญา และความเจริญอกงาม

สำหรับ “จอง” เป็นพุทธศาสนสถาปัตยกรรมที่เป็นองค์ประธานของ “วัดไทใหญ่”¹⁵ ซึ่งมีความหมายเช่นตรงกับคำว่า “วิหาร (Vihara)” ในความหมายแบบดั้งเดิมสมัยพุทธกาล กล่าวคือ คำว่า “วิหาร” ในบริบทเดิมนั้นหมายความว่า “อาคารที่เป็นที่อยู่ของหมู่พระสงฆ์”¹⁶ ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “กุฏิ” ซึ่งเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ ดังตัวอย่างเช่น “พระคันธกุฏิ” อันเป็นที่ประทับของพุทธองค์ หรือ “กเรริกุฏิ” โกธัมพิกุฏิ” ซึ่งหมายถึง กุฏิที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวายให้เป็นที่พำนักของพระอัครสาวกเบื้องซ้าย และเบื้องขวาของพุทธองค์¹⁷ เป็นต้น

แต่ต่อมาคำว่า “วิหาร” ในการรับรู้ของสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาลงมาจนกระทั่งปัจจุบันได้เคลื่อนไปจากนิยามความหมายดั้งเดิม ทำให้ “วิหาร” กลายเป็นอาคารสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญของวัด และใช้เป็นที่ประกอบศาสนกิจร่วมกันของสงฆ์ และฆราวาสเท่านั้น หรือหากจะพิจารณาในอีกมุมมองหนึ่งก็คือ “วิหาร” ได้ทำหน้าที่เป็นที่ประทับของพระพุทธรองค์เท่านั้น หากเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์อีกต่อไป

แต่เมื่อมาพิจารณา “จง” ในวัฒนธรรมไทใหญ่ จะเห็นว่าทำหน้าที่เช่นเดียวกับคำว่า “วิหาร” ในสมัยพุทธกาล กล่าวคือ เป็นทั้ง “พุทธาวาส” และ “สังฆาวาส” เข้าไว้ด้วยกัน คือ เป็นที่ประทับของพระพุทธรองค์ซึ่งในนี้หมายถึงการประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมาประธานตัวแทนของพระพุทธรองค์ และการรวมเอาพื้นที่กิจกรรมของสงฆ์ทั้งการพำนัก กิจวัตร และการปฏิบัติศาสนกิจ เข้าไว้ในอาคารหลังเดียวกัน รวมไปถึงยังใช้เป็นพื้นที่ประกอบศาสนกิจร่วมกันระหว่างสงฆ์ และฆราวาสอีกด้วย

ปัญหาถัดไปที่ต้องพิจารณาคือที่มาของคำว่า “จง” ว่าควรจะมี ความหมาย หรือที่มาอย่างไร เนื่องจากคำดังกล่าวละม้ายกับคำเรียกสถาปัตยกรรมทางศาสนาสำคัญของวัดของกลุ่มชาติพันธุ์พม่า ซึ่งเรียกศาสนาคารนั้นว่า “เจาว์” เขียนในภาษาอังกฤษว่า “Kyaung” จึงทำให้มีผู้อ่านออกเสียงตามหลักการออกเสียงในภาษาอังกฤษเป็น “จง” แต่ในความเป็นจริงแล้ว หากจะเรียกศาสนาคารดังกล่าวที่เป็นประธานของวัดในวัฒนธรรมพม่าจะต้องออกเสียงว่า “เจาว์”¹⁸

อย่างไรก็ตาม ในภาษาของกลุ่มคนไท-ไต มีการเรียกใช้คำเรียกองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมว่า “จง” อันหมายถึง “ยอดสูงของหลังคา หรือสันหลังคา” ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของจงที่เป็นอาคารที่เป็นทั้งอาคารที่มีหลังคาเป็นยอดปราสาท หรือมีหลังคาซ้อนชั้นที่ซับซ้อน และเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสูงตั้งแต่พื้นจรดเรือนยอดสูงที่สุดในภูมิภาคนี้วัฒนธรรมชุมชนไทใหญ่ คำว่า “จง” ดังกล่าวจึงอาจถูกนำมาเรียกอาคารสำคัญทางศาสนาที่เป็นองค์ประธานหลักของวัด

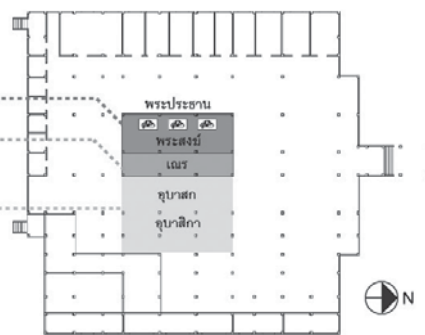
ซึ่งหากพิจารณาให้ข้ามพรมแดนความขัดแย้ง และความเกลียดชังอันเป็นผลมาจากสงครามความขัดแย้งทางอุดมการณ์การเมือง และปัญหาชาติพันธุ์ และมองย้อนกลับไปยังช่วงอดีตที่วัฒนธรรมต่างส่องทางแก่กันผ่านการติดต่อสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม และการค้า จะเห็นได้ว่า รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของ “จง” และ “เจาว์” ต่างก็มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมร่วมกัน และมีพัฒนาการร่วมกันมาโดยตลอด เพราะฉะนั้น คำว่า “จง” หรือ “เจาว์” ก็อาจจะเป็นคำที่รับไปมาระหว่างกันก็เป็นไปได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้จำเป็นต้องใช้เครื่องมือทางนิรุกติประวัติเพื่อสืบค้นที่มาของคำดังกล่าวต่อไป

สำหรับรูปแบบลักษณะทางสถาปัตยกรรมของ “จง” คือ มีลักษณะเป็นอาคารยกพื้นสูงจากพื้นดิน เนื่องจากเป็นอาคารที่มีผังพื้นขนาดใหญ่ และผังพื้นของอาคารส่วนใหญ่เท่าที่สำรวจจริงวัด และการศึกษาพบว่ามีการวางวางตัวอาคารตามแนวยาว แทนที่จะวางตัวแนววงกลมเช่นอาคารทางศาสนาจำพวกพระอุโบสถ และวิหารของไทย ทางเข้าสู่อาคารจึงวางตัวอยู่ตรงด้านยาวของวิหาร โดยพระประธานอยู่บริเวณตรงกลางอาคาร โดยส่วนช่วงเสาด้านหน้าพระประธานจะประดับตกแต่งด้วยซุ้มลายฉลุสังกะสี เพื่อสร้างให้เกิดความแตกต่างระหว่างพื้นที่ทางโลก และพื้นที่ทางนามธรรม อันเป็นที่ประทับของพระพุทธรเจ้าอยู่ภายในซุ้มที่ถูกสร้างขึ้น เฉกเช่นเดียวกับการสร้างซุ้มเรือนแก้ว

เนื่องจากจงเป็นอาคารขนาดใหญ่ และมีรูปแบบการใช้สอยพื้นที่ที่หลากหลายประเภท อาทิ เช่น การเป็นพื้นที่ “พุทธาวาส” เป็นพื้นที่ “สังฆาวาส” และพื้นที่สำหรับ “ฆราวาส” อยู่ภายในอาคารหลังเดียวกัน ในการสร้างความหมายที่แตกต่างกันของพื้นที่จึงใช้การยกระดับของพื้นที่ให้แตกต่างกัน นอกจากนี้ ผังพื้นที่ที่มีการใช้สอยที่แตกต่างฐานศักดิ์ก็ยังมีสัมพันธ์ไปกับรูปทรงหลังคา และความสูงของชั้นหลังคาให้มีลักษณะที่แตกต่างกันด้วย

แต่ทว่าเมื่อเข้าไปใช้สอยพื้นที่ตอนในของอาคารที่มีผังพื้นที่กว้างขวาง ทำให้ผู้ใช้สอยพื้นที่ไม่สามารถรับรู้ต่อรูปทรงของหลังคาที่สัมพันธ์กับฐานานุศักดิ์ของพื้นที่ได้ เหตุดังกล่าวจึงมีความจำเป็นต้องออกแบบคุณลักษณะของพื้นที่ให้มีความแตกต่าง ด้วยการยกระดับของพื้นที่ให้แตกต่างกันให้สัมพันธ์กับลำดับฐานานุศักดิ์ กล่าวคือ ระดับที่สูงที่สุดของผังพื้นที่เป็น “พุทธาวาส” หรือเป็นพื้นที่สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปประธานของอาคาร ชาวไทใหญ่แม่ฮ่องสอนเรียกว่า “ชาวปาน” ซึ่งตามปกติแล้วพื้นที่ส่วนนี้จะอยู่ลึกที่สุดในการเข้าถึง ยกเว้นว่าทางเข้าอยู่ทางด้านอื่น อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการยกพื้นที่เพื่อแสดงลำดับของฐานานุศักดิ์แล้ว ก็ยังประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่บนฐานชุกชีอีกต่อหนึ่ง จึงทำให้พื้นที่บนผังพื้นที่ส่วนนี้อาจถูกใช้ในกรณีของพระเถระผู้ใหญ่ในยามที่มีความหลากหลายของผู้ใช้สอยพื้นที่ของอาคาร

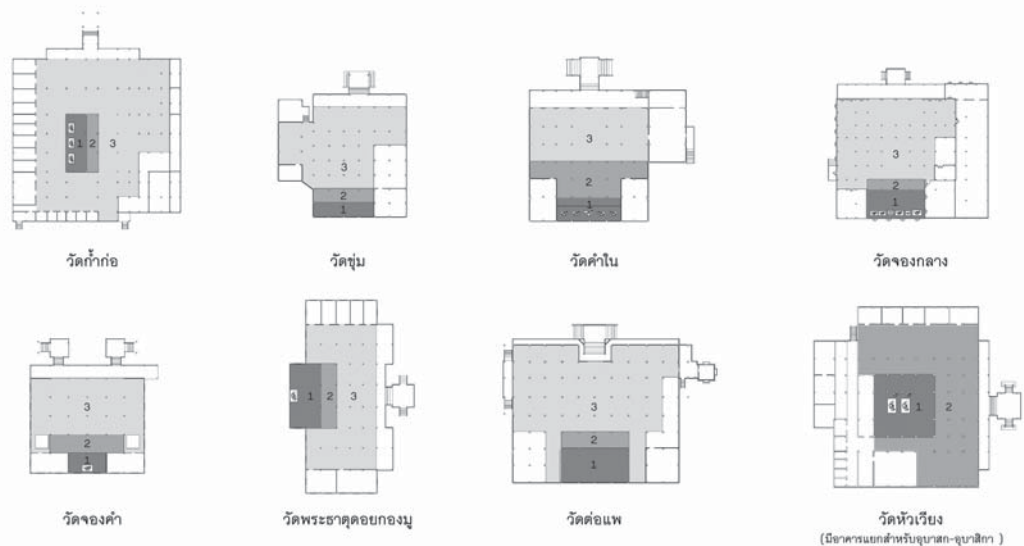
พื้นที่ระดับที่ต่ำลงมา คือ เป็นพื้นที่สำหรับพระภิกษุ และสามเณร แต่สามเณรนั้นจะนั่งแถวหลังพระภิกษุ จากนั้นจะเป็นระดับของฆราวาส ซึ่งผู้ชายจะอยู่ด้านหน้า และผู้หญิงจะอยู่ด้านหลัง โดยการใช้พื้นที่ลักษณะนี้จะเห็นได้ชัดเจน ในขณะที่กำลังมีพิธีกรรมภายในอาคาร เช่น การสวดมนต์ ทำวัตรเช้า-เย็น แต่ถ้าหากวิหารของวัดไม่สามารถแบ่งระดับได้ดังกล่าว ทำให้ฝ่ายฆราวาสชาย-หญิงจะแยกไปอยู่ในอีกอาคารหนึ่ง ในขณะที่พระสงฆ์กำลังทำสวดมนต์อยู่บนวิหาร ลักษณะเช่นนี้ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชนชาวไทใหญ่¹⁹

ภาพที่ 10: การใช้สอยพื้นที่ที่สัมพันธ์กับฐานานุศักดิ์ทางพื้นที่ กล่าวคือ ระดับที่สูงที่สุดประดิษฐานพระพุทธรูป ระดับรองลงมาเป็นที่นั่งของพระเถระผู้ใหญ่ ถัดลงมาคือพระภิกษุสงฆ์ สามเณร อุบาสก และอุบาสิกา ตามลำดับ

ภายในวิหารมีการใช้สอยพื้นที่อย่างเนกประสงค์ ทั้งในส่วนของพุทธาวาส และสังฆาวาสอยู่ภายในอาคารเดียวกันกล่าวคือ ในส่วนของพุทธาวาสทำหน้าที่เป็น “วิหาร” ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป สวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น และใช้ประกอบพิธีกรรมงานบุญประเพณี ซึ่งจะอยู่บริเวณโถงตรงกลางของอาคาร พื้นที่ในส่วนของสังฆาวาส เช่น “กุฏิพระ” จะอยู่บริเวณด้านซ้าย และขวา หรือด้านหลังของอาคาร ชาวไทใหญ่แม่ฮ่องสอนเรียกพื้นที่หรือส่วนอาคารห้องนี้ว่า “จองสังฆะ” หรือ “จองเจ้าสำง” ใช้สำหรับการพักผ่อน (จำวัด) และเก็บเครื่องใช้ส่วนตัวของพระภิกษุสามเณรที่พำนักอยู่ในวัดนั้น พื้นที่ส่วนนี้มักจะสร้างขนบไวก้าง และด้านหลังของตัวอาคาร²⁰ พื้นที่อีกส่วนซึ่งอาจจะอยู่คนละด้านของ “จองสังฆะ” จะเป็นพื้นที่สำหรับพระสงฆ์ สามเณรใช้เป็น “หอฉัน” และถ้าในบางวัดอาจจะมีส่วนของ “โรงครัว” ใช้ประกอบอาหาร เรียกว่า “จองส่องไฟ” เป็นส่วนที่มีความสำคัญอีกพื้นที่หนึ่งที่ภิกษุสามเณรจะใช้ในการประกอบอาหารขึ้นเอง เป็นพื้นที่ขนาดเล็กที่มักสร้างไวก้างด้านหลังของจองใหญ่หรือจองสังฆะ ส่วนใหญ่มีอุปกรณ์เครื่องครัว ตู้ต่างๆ เต้าไฟ รวมถึงส่วนที่เป็น “ห้องน้ำ” ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นส่วนต่อเติมอยู่บริเวณด้านหลังของอาคาร ส่วนพื้นที่ระเบียงบริเวณด้านหน้าอาคาร จะเป็นพื้นที่สำหรับพบปะพูดคุยระหว่างพระกับญาติโยมที่มาวัด

ลักษณะการใช้พื้นที่ที่สัมพันธ์กับระดับภายในจอง ขณะประกอบพิธีกรรม

ระดับ 1: พระประธานประดิษฐานบนบุษย์ และ พระสงฆ์

ระดับ 2: เณร

ระดับ 3: อุบาสก - อุบาสิกา

ภาพที่ 11: ผังพื้นที่การใช้สอยของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับพื้นที่ระดับต่างๆ ภายในจองวัดต่างๆ คือ วัดก้ำก่อ วัดขุ่ม วัดคำโน วัดจองกลาง วัดจองคำ วัดพระธาตุดอยกองมู วัดดอแพ และวัดหัวเวียง

8. รูปลักษณะทางสถาปัตยกรรม²¹

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญของจองไทใหญ่ คือ รูปทรงของหลังคาสูงชัน ซึ่งนิยมสร้างกัน 2 รูปแบบ คือ “หลังคาทรงปราสาท” และ “หลังคาทรงจั่วซ้อนชั้น”

หลังคาทรงปราสาท มีลักษณะเป็นหลังคาซ้อนหลายชั้น โดยจำนวนชั้นจะเป็นเลขคี่ ตั้งแต่ “สามชั้น” “ห้าชั้น” “เจ็ดชั้น” และ “เก้าชั้น”²² ซึ่งแต่ละชั้นจะมีขนาดลดหลั่นกันตามความสูงของชั้นหลังคา เพื่อทำให้เกิดเป็นรูปทรงปราสาท โดยจะอยู่ในบริเวณที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งที่อยู่ภายใต้หลังคาทรงปราสาท เช่น พื้นที่ประดิษฐานพระประธาน

“หลังคาทรงจั่วซ้อนชั้น” เป็นลักษณะของการซ้อนชั้นหลังคาจั่ว 2 ชั้นขึ้นไป โดยการยกระดับคอสองให้สูงขึ้น มีหลายรูปแบบ เช่น “ยกคอสอง 2 ชั้น และทิ้งชายคาลงมา 3 ชั้น” เรียกว่า “เจตบูน” หรือเรียกในภาษาซ่างว่า “สองคอ สามชาย” หรือการยกคอสอง 3 ชั้น และทิ้งชายคาลงมา 4 ชั้น เรียกว่า “ยอนแซก” หรือเรียกในภาษาซ่างว่า “สามคอ สี่ชาย”²³

ภาพที่ 12: หลังคาทรงปราสาท

ภาพที่ 13: หลังคาทรงจั่วซ้อนชั้น

การซ้อนชั้นหลังคาที่ซับซ้อนจะเป็นเอกลักษณ์สำคัญประการหนึ่งของพุทธสถาปัตยกรรมไทใหญ่ องค์ประกอบที่แสดงอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทใหญ่อีกประการหนึ่ง คือ การประดับตกแต่งหลังคาด้วยโลหะฉลุลาย ซึ่งแต่เดิมใช้แผ่นทองเหลือง แต่ต่อมาหันมาใช้แผ่นสังกะสีแทน โดยนิยมนำมาตกแต่งในส่วนของป้านลม เเชิงชาย โกงคิ้ว และดาวเพดานบนฝ้าภายในอาคาร สร้างความอ่อนช้อยให้กับอาคารดูประหนึ่งว่ามีการตกแต่งอาคารด้วยดอกไม้พรรณพฤกษานานา

ลวดลายที่ใช้ในการตกแต่งแบ่งเป็น 2 แบบ คือ “ลายหมอกนอนเคอ” ที่หมายถึง “ลายเครือเถาพันธุ์พญาเสือ” และ “ลายใบหมากแก้ง” ที่หมายถึง “ใบสับประรด”²⁴ ซึ่งลายทั้งสองนั้นถูกผูกใช้ไปด้วยกัน กล่าวคือ “ลายหมอกนอนเคอ” จะประกอบไปด้วยเครือเถาวัลย์ก้านขด ดอกไม้ และใบไม้สำหรับ “ใบหมากแก้ง” จะใช้เป็นตัวจบลาย กล่าวคือ จะตัดปลายของชิ้นงานให้เป็นรูปใบไม้ลักษณะ

เช่นเดียวกับการตกแต่งด้วยกระจัง ซึ่งลายดังกล่าวเมื่อฉลุลงบนวัสดุประเภทโลหะ หรือกระดาษที่มีความบางจึงแลดูคล้ายกับใบสับประรดนั่นเอง

สำหรับการประดับตกแต่งองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เนื่องจากสถาปัตยกรรมที่มีเครื่องหลังคาในวัฒนธรรมไทใหญ่ โดยเฉพาะจอง และหลังคายอดปราสาทต่างๆ จะตกแต่งอาคารด้วยการฉลุโลหะและต้องลาย ให้มีคุณลักษณะราวกับการติดประดับด้วยพวงมาลัยดอกไม้ หรือการผูกผ้า เป็นริ้วระบายยามงานเฉลิมฉลอง อย่างไรก็ตาม ลวดลายที่ปรากฏนั้นหากแต่เดิมเคยเป็นลายแกะสลักไม้และนำมาตกแต่งบนหลังคาอาคารเรือนยอด แต่เมื่อความหลากหลายและความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ลดลง ประกอบกับการเข้ามาแทนที่ของแผ่นโลหะจำพวกทองเหลือง และสังกะสี จึงทำให้ช่างฝีมือในอดีตหันมาประยุกต์ใช้แผ่นโลหะมาฉลุตกแต่งแทนการแกะสลักไม้ แต่ถ้าให้ชวนมองและคิดตามไปอีกระดับหนึ่ง เป็นไปได้หรือไม่ว่า การที่วัดไทใหญ่นิยมใช้การประดับตกแต่งด้วยโลหะฉลุลายประดับตกแต่งมากกว่างานไม้แกะสลักนั้น อาจจะเป็นเพราะสิทธิทางสังคมรวมถึงการขาดแคลนช่างฝีมือในการแกะสลักฉลุด้วยไม้แบบศิลปะพม่าซึ่งเปรียบเสมือนวัฒนธรรมหลัก โดยมีตัวฐานันดรศักดิ์ของความเป็นชาติพันธุ์เป็นตัวกำหนดรูปแบบการตกแต่ง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน งานงานต้องฉลุโลหะดังกล่าวกลายเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมไทใหญ่มากโดยตลอด

สำหรับองค์ประกอบตกแต่งที่สำคัญ เช่น “กระหุ่งต่อง” หรือ “ปานต่อง” “ลายดอกสะเงาะ” “ลายจ่ากะหวาด” ซึ่งเป็นลวดลายที่นิยมใช้ร่วมกัน มีลักษณะเป็นลายดอกไม้ หรือเครือเถาถิ่นชด “ลายมุขหน้า” นิยมนำมาประดับในส่วนด้านหน้า เนื่องจากมีความละเอียด และสวยงาม “ลายมุขอ่าว” หรือ “มุขรอง” เป็นลวดลายที่นำมาประกอบเสริมกับลวดลายอื่นๆ ให้เกิดความสวยงาม “ลายปานซอย” มีลักษณะเป็นลวดลายประกอบ ใช้ในหลายส่วนของอาคาร ทั้งเสา หน้ามุข เป็นต้น

ถึงแม้ว่าศาสนสถานของวัดไทใหญ่ มีไม่มากเมื่อเทียบกับวัดของชาติพันธุ์อื่นๆ สถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นจึงอยู่บนพื้นฐานของประโยชน์ด้านการใช้สอยเป็นหลัก แล้วเพิ่มความสำคัญของสถาปัตยกรรมด้วยการแปลความหมายในเชิงนามธรรม และคติความเชื่อ ผ่านการประดับตกแต่งอย่างวิจิตรงดงาม อันเป็นสุนทรียารมณ์ที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ และแสดงออกถึงความเชื่อความศรัทธาที่ยังลึกของชุมชนชาวไทใหญ่ ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีความน่าสนใจ และกลายเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจให้แก่ผู้มาเยือนอย่างน่าอัศจรรย์

9. แหล่งมรดกทางสถาปัตยกรรมพุทธสถานวัดไทใหญ่ที่มีศักยภาพต่อการเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทใหญ่แห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอน

จากผลการวิจัยพบว่า มีวัดไทใหญ่ทั้งสิ้น 24 วัด จาก 3 แหล่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เสนอไว้ในรายงานวิจัย คือ แหล่ง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหุบเขาเมืองแม่ฮ่องสอน” แหล่ง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหุบเขาเมืองเมืองปอน-ขุนยวม” และแหล่ง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหุบเขาเมืองแม่สะเรียง” ดังแสดงรายชื่อในตารางต่อไปนี้

วัดใหญ่ในฐานะองค์ประกอบทางของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทใหญ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ชื่อวัด	ที่ตั้ง	หันหน้า		องค์ประกอบภายในผังบริเวณ					
		ตามทิศ		จง	อุโบสถ	เจดีย์	วิหาร หน้า เจดีย์	วิหาร อื่นๆ	บ่อน้ำ
		ตอ.	เหนือ						
วัดก้ำก้อ	อ.เมืองแม่ฮ่องสอน	X		X		X			
วัดกลางทุ่ง	อ.เมืองแม่ฮ่องสอน	X		X	X	X			
วัดจองคำ	อ.เมืองแม่ฮ่องสอน		X	X	X				
วัดจองกลาง	อ.เมืองแม่ฮ่องสอน		X	X		X	X		X
วัดหัวเวียง	อ.เมืองแม่ฮ่องสอน	X		X	X	X		X	
วัดพระนอน	อ.เมืองแม่ฮ่องสอน	X		X	X				
วัดม่วยต่อ	อ.เมืองแม่ฮ่องสอน	X		X	X	X			
วัดพระธาตุดอยกองมู	อ.เมืองแม่ฮ่องสอน	X		X	X	X			
วัดปางลื้อ	อ.เมืองแม่ฮ่องสอน		X	X	X	X			
วัดเมืองปอน	อ.ขุนยวม	X		X		X			
วัดต่อแพ	อ.ขุนยวม		X	X		X		X	
วัดคำโน (วัดจองคำ)	อ.ขุนยวม		X	X		X	X		
วัดขุ่ม	อ.ขุนยวม		X	X		X			
วัดม่วยต่อ	อ.ขุนยวม		X	X		X	X		
วัดศรีบุญเรือง	อ.แม่สะเรียง			X	X	X			
วัดมณฑลาลัย (วัดจันทราวาส)	อ.แม่สะเรียง	X		X		X			
วัดกิตติวงศ์	อ.แม่สะเรียง	X		X	X	X			
วัดแสนทอง	อ.แม่สะเรียง					X			
วัดสุพรรณรังสี (จองคำ)	อ.แม่สะเรียง	X		X					
วัดอุทธารมณ (วัดจองสูง)	อ.แม่สะเรียง			X		X	X		
วัดพระธาตุจอมแจ้ง	อ.แม่สะเรียง		X			X		X	
วัดพระธาตุจอมทอง	อ.แม่สะเรียง					X		X	
วัดพระธาตุจอมมอญ	อ.แม่สะเรียง					X			
วัดพระธาตุจอมกิติ	อ.แม่สะเรียง					X			

10. สรุปผลการศึกษา

จากผลการวิจัยในโครงการ “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่า คักยภาพ และแนวทางการเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขอรับการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมเพิ่มเติม” ซึ่งได้เสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพในประเทศไทยทั้งสิ้น 10 หัวข้อ (Theme) และพื้นที่แม่ฮ่องสอนก็มีศักยภาพที่จะหัวข้อหนึ่งที่มีศักยภาพในการผลักดันในนาม “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งหุบเขาเมืองแม่ฮ่องสอน” ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ 3 ส่วน คือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งหุบเขาเมืองแม่ฮ่องสอน” “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหุบเขาเมืองเมืองปอน-ขุนยวม” และ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหุบเขาเมืองแม่สะเรียง” ร่วมกันเพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลกแบบรวมกลุ่ม (Serial Nomination on World Heritage List)²⁵ เนื่องจากประกอบด้วยแหล่งมากกว่า 2 แห่งขึ้นไป และไม่ได้มีพื้นที่ทางกายภาพเชื่อมต่อกัน มีแตกต่างกันทางที่ตั้ง แต่มีความสัมพันธ์กันในประเด็นต่างๆ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจากการวิจัยจะพบว่าองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอน นั้นประกอบขึ้นจาก องค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านไทใหญ่” “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่การเกษตร” และ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพุทธสถานวัดไทใหญ่” ซึ่ง 2 ประเด็นแรกอาจจะเรียกได้ว่าเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นถิ่นซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนอย่างใกล้ชิดซึ่งย่อมมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากสัมพันธ์กับบริบททางสังคม และเศรษฐกิจ ในสถานการณ์ และเงื่อนไขต่างๆ ที่แวดล้อมอยู่ในปัจจุบันจึงเป็นเรื่องยากที่จะรักษารูปแบบภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังกล่าวให้คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงได้ แต่อย่างไรก็ตามหากมีการสร้างความรับรู้ต่อชุมชนท้องถิ่นในประเด็นเรื่องคุณค่าในมิติต่างๆ รวมทั้งมีการค้นคว้าวิจัยอย่างมีส่วนร่วมระหว่างนักวิชาการ และชุมชนท้องถิ่นเพื่อแสวงหาทางออกสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิต และขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนให้เกิดความมั่นคง แต่ต้องไม่ลดทอนคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมลง ดังตัวอย่างที่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่เป็นแหล่งมรดกโลกในบางประเทศได้เริ่มดำเนินการ เช่น “แหล่งมรดกโลกหมู่บ้านประวัติศาสตร์ชิราคาวาโก และโกกายามา (The historic villages of Shirakawa-go and Gokayama)” ในประเทศญี่ปุ่น²⁶ ซึ่งประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และภูมิทัศน์พื้นถิ่นอันทรงคุณค่าไว้ได้ ตลอดจนได้รับการยกย่องให้เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมโดยยูเนสโก เรื่องคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยภายใต้แนวคิดของการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการอยู่อาศัยอย่างยั่งยืนของคนในชุมชน

สำหรับการดำเนินการขั้นต้นของแหล่งมรดกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอน จึงควรเร่งผลักดันให้เกิดการศึกษาองค์ความรู้ และจัดทำแผนการบริหารจัดการ และการอนุรักษ์ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทใหญ่แห่งหุบเขาแม่ฮ่องสอน” ตลอดจน “พุทธศาสนสถานปัตยกรรมไทใหญ่” ที่มีคุณค่าในมิติต่างๆ เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมภายในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนอันจะนำไปสู่การวางแผนยุทธศาสตร์ผลักดันให้ขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งชั่วคราวเพื่อรอรับการพิจารณา และแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม และนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเพื่อเป็นฐานข้อมูลเพื่อนำไปสู่การจัดทำเอกสารประกอบการตัดสินใจในการเสนอชื่อเป็นแหล่งมรดกโลกต่อไปในอนาคต

การส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมสู่การเป็นมรดกโลกนั้น นอกจากจะสร้างกระบวนการที่ใหม่ในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของประเทศอย่างยั่งยืน และการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมในฐานะของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางสังคม และวัฒนธรรม

นอกจากนี้ เนื่องจากพื้นที่หุบเขาแม่ฮ่องสอนถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่พึงอันสำคัญ และสุขสงบของชาวไทยใหญ่ ทำให้ชาวไทยใหญ่สามารถสืบทอดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนได้อย่างเสรี และสร้างความต่อเนื่องแก่มรดกทางวัฒนธรรมชาวไทยใหญ่ในมิติต่างๆ ทั้งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมรูปธรรม (Tangible Cultural Heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมนามธรรม (Intangible Heritage) ในท่ามกลางภาวะการณ์ที่ชาวไทยใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนต้นกำเนิดทั้งในเขตประเทศจีน และสหภาพเมียนมาร์ กำลังตกอยู่ในสภาวะการณเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อย (Minority People) และตกอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงจนเสี่ยงที่จะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในภาวะวิกฤติ (Heritage at Risk) รวมไปถึงประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนด้วย ในกรณีนี้ หากมีการส่งเสริมการอนุรักษ์โดยใช้กลไกของการเป็นมรดกโลกก็จะเท่ากับว่าช่วยสร้างความยั่งยืนต่อมรดกทางวัฒนธรรมอันหลากหลายของมวลมนุษยชาติไว้ทางหนึ่ง อีกด้วย

เชิงอรรถ

¹ Peter Fowler. "Cultural Landscape" in *World Heritage Paper 6*. Paris: UNESCO World Heritage Centre. 2002. p.18. อ้างถึงใน เกียรติกร เกิดศิริ "วัดพุทธ: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งเมืองจำปาสัก", ใน *วารสารหน้าจั่ว* วารสารวิชาการ ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ฉบับที่ 21, ปีการศึกษา 2547-2548. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. 2548. หน้า 83-94.

² Aitchison J. 1995, 'Cultural Landscape in Europe: a geographical perspective', ใน *Von Droste et al.* p. 272. อ้างถึงใน เกียรติกร เกิดศิริ อ้างแล้ว. 2548. หน้า 83-94.

³ Wagner. P.L. และ Mikesell M.W. 1962, *Readings in Cultural Geography*, Chicago: University of Chicago press. อ้างถึงใน เกียรติกร เกิดศิริ อ้างแล้ว. 2548. หน้า 83-94.

⁴ Peter Fowler. 2002, p.22.

⁵ เกียรติกร เกิดศิริ. *ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: อูซาคเนย์. 2551.

⁶ โครงการพิพิธภัณฑวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. *ไทใหญ่ ความเป็นใหญ่ในชาติพันธุ์*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2551. หน้า 4.

⁷ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์. 2547. หน้า 54-55.

⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ช้างเผือก. 2539 หน้า. 143.

⁹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม บุคส์. 2547. หน้า 100.

¹⁰ Holt Hallette. **A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States**. 2nd. BKK: White Lotus. 2000. p.149.

¹¹ โครงการพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **ไทใหญ่ ความเป็นใหญ่ในชาติพันธุ์**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2551. หน้า 63.

¹² เอกสารบรรยายสรุปในการประกวดหมู่บ้านต่อแพ เมื่อ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2539 โดยคณะกรรมการหมู่บ้านต่อแพ และจากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ และสำนักงานศึกษาธิการอำเภอขุนยวม ร่วมกับเจ้าอธิการกมล กัลยาณวาโจ รองเจ้าอาวาสวัดต่อแพ (เจ้าคณะตำบลขุนยวม-แม่เงา)

¹³ ปรับปรุงเนื้อหาจาก อิศรชัย บุรณะอรุณจัน. “ภูมิทัศน์ วัฒนธรรมวัดไทใหญ่ในหุบเขาแม่ฮ่องสอน”. ใน **๘๐ ทศ พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา. 2555. หน้า 360-369.

¹⁴ โครงการพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ล้านนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **ไทใหญ่ ความเป็นใหญ่ในชาติพันธุ์**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551. หน้า 105

¹⁵ ในความเป็นจริงแล้ว วัดของกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่มีต้นธารอยู่ในแผ่นดินพม่าในปัจจุบันส่วนใหญ่ จะมีลักษณะการใช้สอยพื้นที่ในลักษณะของ “จอง” เช่นนี้ กล่าวคือ เป็นอาคารยกพื้นสูงภายในทำหน้าที่เป็นทั้งวิหาร กุฏิ หอไตร และศาลาการเปรียญ อยู่ภายในอาคารขนาดใหญ่หลังเดียวกัน เช่น วัดของกลุ่มชนชาติพม่า, มอญ, ไทใหญ่, ปะโอ, อินตา เป็นต้น ซึ่งรากเหง้าของรูปแบบการใช้สอยพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวจำเป็นต้องศึกษาถึงที่มาเชิงลึกต่อไป.

¹⁶ สมคิด จิระทัศนกุล. **วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2545. หน้า 87.

¹⁷ เลื่อน วรรณรัตน์. **พระอารามครั้งพุทธกาล**. พระนคร: โอเดียนการพิมพ์. 2512. หน้า 49-54. อ้างถึงใน สมคิด จิระทัศนกุล. **อ้างแล้ว**. หน้า 87.

¹⁸ ดูเพิ่มเติมใน โชติมา จตุรวงศ์. **สถาปัตยกรรมวัดมอญในพม่าตอนล่าง**. กรุงเทพฯ: อีทีพับลิชชิ่ง. 2554.

¹⁹ จากการศึกษาภาคสนามวัดหัวเวียงในวันพระใหญ่ พบว่า จองขอวัดหัวเวียงมิได้ถูกออกแบบให้มีระดับพื้นที่ที่แตกต่างกันหลายระดับเช่นจองวัดก้ากอ ทำให้สตรีที่ไปสวดมนต์เย็นลงจากจองไปสวดมนต์ที่อาคารด้านล่างแทน.

²⁰ สัมภาษณ์พระอธิการอมรรัตน์ วชิรจิตโต เจ้าอาวาสวัดเมืองปอน, บ้านเมืองปอน ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน, วันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ.2550.

²¹ ปรับปรุงเนื้อหาจาก อิศรชัย บุรณะอรุณจัน. “ภูมิทัศน์ วัฒนธรรมวัดไทใหญ่ในหุบเขาแม่ฮ่องสอน”. ใน **๘๐ ทศ พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา. 2555. หน้า 370-373.

²² จองที่มีหลังปราสาทซ้อนเก้าชั้น ได้แก่ จองวัดหัวเวียง อำเภอเมืองฯ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

²³ โครงการพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ล้านนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **อ้างแล้ว**. หน้า 111.

²⁴ โครงการพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ล้านนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **อ้างแล้ว**. หน้า ๑๐๙.

²⁵ ดูแนวคิดดังกล่าวเพิ่มเติมใน เกรียงไกร เกิดศิริ. **ล้านนากับการเป็นมรดกโลก**. กรุงเทพฯ: อูซาคเนย์. 2554.

²⁶ ดูข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับ “แหล่งมรดกโลกหมู่บ้านประวัติศาสตร์ชิราคาวาโก และโกกายามา” (*The historic villages of Shirakawa-go and Gokayama*)” ได้ที่ <http://whc.unesco.org/en/list/734>

บรรณานุกรม

- Aitchison J. 1995, "Cultural Landscape in Europe: a geographical perspective", ใน Von Droste et al.
- Holt Hallette. A thousand miles on an elephant in the Shan states. 2nd. BKK: White Lotus. 2000. p.149.
- Peter Fowler. 2002, "Cultural Landscape" ใน World Heritage Paper 6. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- Wagner. P.L. และ Mikesell M.W. 1962, Readings in Cultural Geography, Chicago: University of Chicago press.
- เกรียงไกร เกิดศิริ "วัดพุทธ: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งเมืองจำปาสัก", ใน วารสารหน้าจั่ว วารสารวิชาการประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ฉบับที่ 21, ปีการศึกษา 2547-2548. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. 2548. หน้า 83-94.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์. 2551.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. ล้านนากับการเป็นมรดกโลก. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์. 2554.
- เลื่อน วรรณรัตน์. พระอารามครั้งพุทธกาล. พระนคร: โอเดียนการพิมพ์. 2512. หน้า 49-54.
- โครงการพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **ไทใหญ่ ความเป็นใหญ่ในชาติพันธุ์**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2551.
- โชติมา จตุรงค์. **สถาปัตยกรรมวัดมอญในพม่าตอนล่าง**. กรุงเทพฯ: อีทีพับลิชชิ่ง. 2554.
- สมคิด จิระทัศนกุล. **วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2545.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ช้างเผือก. 2539.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์. 2547.
- อิสร์ชัย บุรณะอรจรณ์, "ภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดไทใหญ่ในหุบเขาแม่ฮ่องสอน", ใน **๔๐ ทศ พลตรีหม่อมราชวงศ์** ศุภวัฒน์ เกษมศรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา. 2555. หน้า 359-373.
- Website**
<http://whc.unesco.org/en/list/734> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2556

Cultural landscape and Tai Yai Buddhist Monasteries in the Valley of Mae Hong son: Its Competency as a World Heritage Tentative List

Isarachai Buranaut

Researcher, Silpakorn University

Thapakorn Kruaraya

Researcher, lampang intertech college

Abstract

Mae Hong Son Province possesses sites of cultural landscapes which are competent enough to be nominated as a World Heritage Tentative List. For the study of “Cultural Landscape of Mae Hong Son Valleys”, it comprises three main parts: Cultural Landscape of Mae Hong Son Valleys, Cultural Landscape of the town of Pon-Khun Yuam, and Cultural Landscape of the town of Mae Sariang. The cluster is aimed to be proposed as a serial nomination on World Heritage List due to their geographical factors which are not adjacent to one another along with differences but correlation can be found.

It was also found that the components of cultural landscape of Mae Hong Son valleys have been formed by cultural landscape of Tai Yai villages, cultural landscape of agricultural areas, and cultural landscape of Tai Yai temples. The cultural landscapes of Tai Yai villages and agricultural areas closely relate to local people’s ways of life, then changes come due to the fact about social and economic contexts. However, awareness, especially in terms of values, can be raised when studies among academic institutes and local communities work altogether so as to figure out means to develop life quality and economic aspects while cultural landscape values are not distorted.

The fundamental process is to study then bring about concrete knowledge into management plan, and ‘cultural landscapes of Tai Yai Monasteries’ should be considered first. The study will prepare the database and documentation. This can lead to the nomination of World Heritage tentative list because of the outstanding universal value.

This study can be beneficial in terms of leading the site to World Heritage in many dimensions, for example the new understanding and realization in conservation and sustainable development of cultural heritage places, promotion of tourism in both natural and cultural aspects, as well as creation of creative economic aspects and added value from social and cultural components as budget.

In addition, the dynamic of Tai Yai's cultural assets, both tangible and intangible heritage rooted in Myanmar and China, seem to be under changes as they have been considered minority. In other words, their cultural heritage, especially the intangible one, seems to be at risk. Hence, this study can lead to sustainability in cultural heritage of the human race.

Keywords: Cultural Landscape, Cultural Landscape of Mae Hong Son Valley, Tai Yai Ethnic group, Minority People, Heritage at Risk, Tentative List, World Heritage